

2010:24

Gamla begravningsplatsen i Kristianstad

Dokumentation, 2010

Lotta Eriksson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2010:24

Gamla begravningsplatsen i Kristianstad

Dokumentation, 2010
Kristianstad socken, 1077
Kristianstad kommun
Skåne län

Lotta Eriksson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2010 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2010:24
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Gjutjärnskapital på Ljunggrenska gravvården.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

GAMLA BEGRAVNINGSPLATSEN I KRISTIANSTAD

Innehåll

Inledning.....	5
Den skånska kyrkogårdens historia	7
Tiden före 1700	7
1700-talet.....	8
1800-talet.....	9
1900-talet – den klassiserande kyrkogården tar form.....	11
Gamla Begravningsplatsen i Kristianstad	12
Historik.....	12
Kristianstad 1614-1920.....	12
Heliga Trefaldighetskyrkans kyrkogård.....	13
Gamla Begravningsplatsen.....	14
Beskrivning.....	16
Omgärdningar och grindar	16
Kvarter och gångar.....	17
Vegetation.....	18
Gravplatser.....	21
Gravvårdar	24
Byggnader.....	27
Översiktlig skadebeskrivning och åtgärdsbehov	28
Kulturhistorisk värdering	30
Kulturhistoriskt perspektiv	30
Grundmotiv dokumentvärde.....	30
Grundmotiv upplevelsevärde	32
Kriterier för bedömning av gravplatser/gravvårdar.....	33
Förslag till åtgärder och riktlinjer	34
Generella riktlinjer för underhåll av gravvårdar.....	36
Lagning och ytbearbetning av gravvårdar och omgärdningar av sten	36
Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärdningar av järn.....	37
Lagstiftning och styrdokument.....	38
Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.	38
Begravningslagen (1999:1144).....	40
Plan- och bygglagen (1987:10).....	41
Kyrkogårdens biologiska mångfald i lagar och förordningar.....	42
Litteratur och lästips	44

Skånekartan med Kristianstad kommun och Kristianstad marke-

Fastighetskartan, del av blad3D2j, med Gamla begravningsplatsen markerad. Gamla begravningsplatsen är belägen i de södra delarna av centrala Kristianstad ca 800 m söder om Heliga Trefaldighetskyrkan.

Inledning

Syftet med vårdprogrammet för Gamla begravningsplatsen i Kristianstad är dels att precisera de kulturhistoriska värden som denna besitter samt ge förslag på vårdåtgärder på framförallt de gravplatser/gravvårdar som pekas ut som särskilt värdefulla ur kulturhistorisk synvinkel. Kunskapen om begravningsplatsens historiska utveckling och beskrivningen av dess utseende idag bildar underlag för de kulturhistoriska bedömningarna. Målsättningen är att de här framlagda kulturhistoriska ställningstagandena skall vara vägledande för den framtida planeringen och vården för såväl enskilda gravplatser/gravvårdar som kyrkogårdens helhetsstruktur. Vårdprogrammet kommer inte att beröra begravningsplatsens vegetation i någon större utsträckningen då kyrkogårdsförvaltningen själva utför en skötselplan för denna. Det är dock viktigt att dessa dokument samordnas med varandra då vegetationen är en viktig del av begravningsplatsen och dess kulturhistoriska värde.

Vårdprogrammet ska på sikt leda fram till:

- *att* begravningsplatsen bevaras på bästa möjliga sätt och att dess kulturhistoriska värde inte minskar.
- *att* tillståndshanteringen för såväl kyrkogårdsförvaltningen som länsstyrelsen underlättas.
- *att* förvaltningen får ett arbetsredskap som kan fungera som vägledning i det konkreta vårdarbetet med riktlinjer och prioriteringar.
- *att* de kulturhistoriska värdena tydliggörs, vilket ger allmänheten större förståelse för varför samhällliga resurser avsätts i denna miljö.

Undersökningen är begränsad till området innanför begravningsplatsens omgärdningar. Inom avgränsningen undersöks och beskrivs omgärdningarna, gångsystem, gravkvarter, gravplatser och gravvårdar.. Även begravningsplatsens direkta närområde berörs i översiktliga drag.

Arbetet med arkivsökning, inventering och dokumentation har genomförts av byggnadsantikvarie Lotta Eriksson vid Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. I arbetet med skadebedömning samt riktlinjer för åtgärder på enskilda gravvårdar har samarbete skett med stenhuggare Mats Johansson, Dalby stenhuggeri. Vårdprogrammet omfattar inte några detaljerade åtgärdsförslag för mer omfattande arbeten som kräver Länsstyrelsens tillstånd.

I den fristående bilagan finns de gravplatser/gravvårdar som bedömts ha ett så högt kulturhistoriskt värde att de bör bevaras även när gravrätten upphört. Dokumentationen grundar sig på arkiv- och litteraturstudier, jämförande kartstudier samt besök på plats. Tillämpat källmaterial i form av historiska källor, kartor och arkivmaterial har hämtats från församlingens arkiv, Landsarkivet i Lund samt

Lantmäteriet. En annan källa i detta arbete har utgjorts av Martin Krooks artiklar i Föreningen Gamla Christianstads årsskrift 1965-66. Litteraturen om Kristianstad är riklig och ett flertal verk har konsulterats i arbetet med dokumentationen. Nämnas bör ett par verk göras däribland Thorsten Andersson & Gunnar Lindbloms *Boken om Kristianstad* (1976), Karl Enghoffs *Kristianstads historia 1614-1948* (1949) samt jubileumsboken *Staden vid Helgeå* (1964). För beskrivningen av Kristianstads militära historia samt information om gravlagda personer med militär anknytning har verket *Kungl. Wendes artilleriregementes historia 1794-1994* från 1993 använts. Ett stort tack riktas till Björn Rosengren som ställt sin kunskap och ännu opublicerade artikel *Gamla kyrkogården i Kristianstad* (publiceras hösten 2010 i *Föreningen Gamla Christianstads årsbok*) till förfogande.

Samtliga nytagna fotografier är tagna av Regionmuseet Kristianstad i samband med dokumentationen. Där äldre fotografier använts uppges fotograf och bildrättsinnehavare.

Kristianstad 2010-06-29

Lotta Eriksson

Bild 1: Medeltida gravanläggning vid Stehags kyrka, Eslövs kommun. Foto i ATA.

Den skånska kyrkogårdens historia

Tiden före 1700

Uppgifterna kring kyrkogårdarnas utseende för tiden före 1700-talet är mycket knapphändiga. De fungerade dock som begravningsplatser för hela socknen och den äldsta kända indelningen var efter byar och gårdar. Bygdens stormän och de mest förmögna begravdes på de bästa platserna, på södra eller östra sidan. Bästa platsen var under takdroppet på kyrkans södra sida och ju närmre koret desto bättre. Den norra sidan ansågs sämst då kyrkans murar skulle falla åt norr på domedagen. Uppståndelsen för de som var begravda på denna sida skulle försvåras varför det till en början enbart var kvinnor och obesuttna som begravdes på denna sida. Allra sämst var det att bli begravnen utanför kyrkogårdsmuren. Här jordades brottslingar, självmördare och barn födda utom äktenskapet utan ceremoni och präst. När utrymmet under slutet av 1700-talet började ta slut uppmanades folk att använda norrsidan. I syfte att bekämpa vidskepelsen föregick präster och ståndspersoner med gott exempel och nyttjade norra sidan. Trots det levde norra delens dåliga rykte kvar till långt in på 1900-talet.

De medeltida kyrkogårdarna var oftast mycket små men alltid inhägnade av antingen träbalkar eller stenmurar.

Kyrkogården bestod oftast av en vildvuxen gräsbacke med få gravvårdar, om vars utseende vi vet mycket litet. Oftast visade endast kullar var gravarna låg. Kyrkogårdens gräs skördades vilket oftast innebar att prästens eller klockarens kreatur gick fritt och betade.

Kyrkogårdarna, framförallt i städerna, fungerade förutom som begravningsplatser även som profana mötesplatser med bland annat handel och marknader.

Gravvårdarnas utformning under medeltiden vet vi som sagts ovan förhållandevis lite om. De gravvårdar som idag finns bevarade hör troligen till gravanläggningar anordnade över samhällets högre skikt. De bevarade medeltida gravvårdarna ute på kyrkogårdarna är ofta utformade som liggande hällar med en eller två markerade gavlar, ofta hjulformade med reliefkors.

Under 1600-talet utformas de besuttnas gravvårdar antingen som tumbor eller liggande hällar med personframställningar, vapensköldar och bomärken i relief. För samhällets högsta skikt uppfördes under denna tid ett stort antal fristående eller till kyrkan vidbyggda gravkor. Många utav dessa ritades av landets mest framstående arkitekter.

De lägre samhällsskiktens gravvårdar är så gott som okända för oss fram till och med 1800-talets senare hälft då de masstillverkade gravvårdarna av framförallt granit dyker upp i gravvårdsmaterialet. Troligen markerades gravarna innan dess av enkla träkors eller endast en nedstucken bräda, s k dödbräda, i den förhöjda gravkullen.

1700-talet

Befolkningsökningen under andra hälften av 1700-talet ledde till att kyrkogårdarna så småningom blev överfulla. Seden att låta sig begravas inne i kyrkan var endast förbehållen de förmögna som kunde köpa sig gravplatser. Prästerskapet, läkarkåren och Gustav III reagerade mot de överfulla kyrkogårdarna men framförallt mot stanken i kyrkorna. Nyordningar förespråkades och 1783 förbjöds försäljning av gravar i kyrkorna och på städernas kyrkogårdar.

I ett kungligt brev daterat 1764 bestämdes att kyrkogårdens yttre avgränsning skulle uppföras av gråsten utan murbruk eller annat bindemedel och först 1804 gavs tillåtelse att uppföra stenmurar med kalkbruk under förutsättning att de täcktes med skiffer eller tegel.

1700-talets liggande hällar följer 1600-talets tradition, dock blir symbolerna på vårdarna fler och mer symboliska. I det skånska materialet framträder under det sena 1700-talet en regional gravvårdstyp bestående av stående slipade kalk- eller sandstensvårdar.

Bild 2 & 3: Exempel på för Skåne karakteristiska gravvårdar från 1700-talets mitt fram till 1800-talets andra hälft.

Vårdarna har oftast dekor och inskription i låg relief på båda sidorna, de har ursprungligen varit polykromt bemålade ibland annat svart, blått, grönt och rött. Krönen är antingen vinklade eller rundade med uppskjutande hörnpartier och ofta från början försedda av svarvade klot av sten eller trä.

1800-talet

1805 utfärdade Gustav IV Adolf en kunglig förordning om att städernas kyrkogårdar skulle flyttas utanför stadsgränsen:

"...att då Kyrkogårdar flyttas utanför Städerna, hwilket, der det lämpeligen ske kan medför flere förmåner och förtjenar uppmuntran, bör den nya Begravnings Platsen förses med anständig stängsel och sådana tecken, som utmärka Platsens ändamål, samt träd deromkring planteras: Börande ritning deröfver, innan arbetet företages, Wår Nådiga pröfning af Wår Befallningshafvande i undernågighet insända..."

Denna förordning innebar att alla planer skulle godkännas av Överintendentsämbetet. Vid den här tiden fanns få utbildade i ritnings- och anläggningskonst vilket innebar att de flesta av de nya begravningsplatserna ritades av Fredrik Magnus Piper (Gustav III:s trädgårdsarkitekt) och hans elever vid Kungliga Målare- och

Bildhuggare Akademiens Byggnadsskola. De första nya begravningsplatserna anlades i många av de större städerna under 1800-talets två första decennier.

Skånes befolkning fördubblades under första hälften av 1800-talet. Mer än 90 % av befolkningen bodde på landet vilket medförde överbelagda landsortskyrkogårdar. Med enskiftet och utflyttning av gårdarna kunde dock kyrkogårdarna utvidgas. Kyrkogårdens betydelse som mötesplats ökade och därmed också intresset för dess skötsel. I samband med ombyggnader eller nybyggen av kyrkor röjdes buskage och ogräs och grusade gångar anlades. Trädplaneringar på landsortskyrkogårdarna blev vanligt först efter 1800-talets mitt. Vid 1800-talets början hade trädplaneringarna ett försköningssyfte men framförallt en praktiskt funktion. De skulle rena den ohälsosamma jorden och luften.

Äldsta indelningen av kyrkogården gick efter byar. Platsernas storlek ordnades efter gårdarnas antal och storlek. Indelningen övergick därefter till att grundas på hemman och storleken baserades på tillgångar och antalet personer. Allmänningen var till för dem som inte ägde någon jord och inte tillhörde något hemman. Så småningom övergick man till begravingar i varv efter varandra. Samtidigt började man att sälja enskilda gravplatser. Familjegravarna blev det vanligaste begravnings sättet under 1800-talet.

Planteringen av trädkrans var allmänt utbredd under mitten av 1800-talet. Först med förbättrade kommunikationer och ett ökat trädgårdsintresset under andra halvan av 1800-talet kom planteringen av kyrkogårdarna igång. Äldre kyrkogårdar reglerades genom anläggande av gångar och nya gravar lades på rad efter varandra. På de nyanlagda kyrkogårdarna kring de nya kyrkorna som byggdes under andra hälften av 1800-talet kunde tidens ideal med ordnade och värdiga kyrkogårdar fullföljas. Kyrkogårdarna anlades som symmetriska anläggningar med rätlinjiga gångsystem. Användandet av trädgårdsväxter medförde de största förändringen av kyrkogårdarna. Klippta och tuktade häckar gav det eftersträvade ordningsamma intrycket.

Med individualiseringen sattes fokus allt mer på den enskilde gravplatsen och större omsorg ägnades åt utformningen av gravvårdar och gravplatser. Lokalt utförda gravvårdar ersattes med standardiserade och industritillverkade gravvårdar. Den inhemska graniten dominerade produktionen men även kalksten, marmor och i vissa delar av landet även sandsten förekommer. Formerna varierar från små vårdar med polerad framsida till bautastenar och vårdar i form av obelisker och antika pelare. Gravvårdar av järn, såväl gjutjärn som smidesjärn, hade sin storhetstid under 1800-talets senare del, antalet vårdar av denna typ är dock av mindre omfattning.

Familjegravarna markerades med staket eller stenstolpar med kättingar emellan. Växter började att säljas genom plantskolekataloger.

1900-talet – den klassiserande kyrkogården tar form

I början av 1900-talet kom en reaktion mot att den enskilde gravplatsen hade trätt i förgrunden på bekostnad av kyrkogårdens övergripande struktur. Den nya ideala kyrkogården innebar väldisponerade gravkvarter, strikt arkitektoniskt uppbyggda och betonade med häckar. Nya kyrkogårdar byggdes helt efter dominerande huvudaxlar som planterades med alléer. Det klassiserande formspråket präglade både planer och byggnader. Kremeringar förespråkades på grund av att utrymme sparades och gravkvarteren rationaliserades ytterligare. Den enskilda gravstenen skulle underordna sig helheten.

På 1930- och 1940-talen koncentrerades anläggningen kring centralaxeln. Byggnader, alléer, trappor och dylikt tjänade som blickpunkter för att understryka monumentaliteten. Få nya kyrkogårdar anlades dock under denna period.

På 1950- och 1960-talen påbörjades rationaliseringen av de äldre kyrkogårdarna varmed växtlighet och singel ersattes med stora sammanhängande lättskötta gräsmattor. Stenramar, staket, prydnadsträd och andra inslag togs likaså bort.

Under 1900-talets senare årtionden och fram till idag har begravningssederna radikalt förändrats och därmed också kyrkogårdarnas utformning. Allt fler väljer att begravas på askgravplatser, i minneslundar eller askgravlundar. Askgravplatser innebär att gravplatsen upplåts med gravrätt med starka restriktioner avseende gravvårdens utformning medan minneslundan och askgravlundan är gemensamma gravområden för nedgrävande av askan. Askgravlundan har en gemensam plats för namn och smyckning medan minneslundan är ett helt anonymt alternativ. Minneslundan och askgravlundan är oftast gräsbevuxen mark med mer eller mindre omfattande planteringar av träd och annan vegetation. Inte alltför sällan finns också en vattenutsmyckning i form av en damm eller vattendrag.

Gravvårdarna under 1900-talet har i huvudsak varit åtminstone sedan 1930-talet av modesta format. En nyhet var de låga, breda vårdarna som kom som en följd av kyrkogårdsnämndernas beslut om maximihöjd för nya gravvårdar. Till följd av den ökade eldbegängelsen minskade gravvårdarnas format ytterligare.

Gamla Begravningsplatsen i Kristianstad

Historik

Kristianstad 1614-1920

Den 8 februari 1612 bränns och plundras staden Vä av svenska trupper och behovet av en stark fästning i nordöstra Skåne, då utpost i det danska riket, framstod än tydligare än tidigare. I slutet av samma år förbjuds borgarna i den brända staden att återuppföra sina förstörda hus på det gamla området då kungen har för avsikt att flytta staden till en mer bekväm och lämplig plats. Läget för den nya staden föll på Allön i Helgeå och förberedelserna för flytten påbörjas i september 1613. Den nya staden skulle inte bara ersätta Vä som köpstad utan än viktigare var som sagt att den skulle bli en stark och väl skyddad fästning. Fästningsplanen utstakades den 19 maj 1614 och den 22 maj samma år utfärdade kungen det s k fundamentsbrevet. Staden var vid denna tidpunkt odöpt och det var först i en kunglig förordning den 5 juni 1615 som namnet Christianstad stadfästes. Planen för den nya staden visar ett långsträckt stadsområde som mäter cirka 700x240 meter och omfattar 190 tomter i ett strikt regelmässigt gatunät inneslutet av en bastionsförsedd fästningsvall. De sanka grundförhållandena har styrt placeringen av stadens främsta monumentalbyggnad, Trefaldighetskyrkan, vilket gör att denna inte fått den centrala placering som den strikta renässansplanen egentligen kräver.

Byggandet av Trefaldighetskyrkan påbörjades hösten 1617 och kyrkan stod till det yttre färdig 1628. Den är utförd i den stil som brukar kallas Christian IV:s renässans med murar av rött tegel med riklig dekor av sandsten.

Fram till och med 1847 hindrades stadens utveckling och expansion av befästningsvallarna, men detta år kom det kungliga beslut som innebar att fästningsvallarna skulle raseras. Detta beslut påskyndades av en våldsam brand i stadens sydvästra kvarter samma år som gjorde ett stort antal personer husvilla. Då vallarna revs fylldes gravar och kanaler igen vilket i sin tur innebar att dräneringen av staden försämrades och den kom att omges av sumpmarker av stillastående stinkande vatten. På 1860-talet genomfördes stora invallningsföretag under ledning av den engelske ingenjören John Nun Milner genom vilka bl a den östligaste viken av Hammarsjön (den s k Nosabysjön) torrlades och nya expansionsvägar österut skapades för staden. Under 1800-talets sista decennier och början av 1900-talet tog stadsdelarna Söder och Östermalm form och i norr inkorporerades förstaden Näsby från Nosaby kommun.

Heliga Trefaldighetskyrkans kyrkogård

Nedanstående beskrivning av Kristianstads äldre kyrkogårdar och begravningsplatser grundas på trädgårdsarkitekt FST Martin Krooks beskrivning i Föreningen Gamla Christianstads årsskrift år 1965–66 om inget annat anges.

Efter Kristianstad grundläggande och Heliga Trefaldighetskyrkans invigning den 8 juni 1628 saknades fortfarande begravningsplats för staden. Många av de döda begravdes i Vä, varifrån flertalet av stadens första borgare flyttat. Även Nosaby och Åhus nämns som gravplatser för stadens avlidna invånare. I ett brev daterat den 6 mars 1622 från kung Christian IV till sin länsman i staden, Otto Marsvin, står att eftersom att ingen begravningsplats ännu blivit anvisad invånarna i Christianstad, skulle en lämplig sådan anvisas dem. Kungen ansåg det lämpligt att förlägga denna utanför staden och fästningsverken, men Otto Marsvin svarar att ingen lämplig plats för detta ändamål stod till buds på de sankta markerna kring staden. Kungen återkommer dock i ett brev året därpå med en befallning att trots detta utse en plats utanför staden och att beordra borgerskapet att låta fylla upp denna för att undgå översvämningar. Hade borgarna kunnat lägga ned sådant arbete för att få några trädgårdar utanför staden, kunde de också skaffa sig en begravningsplats, som kungen ansåg mera nödvändigt.

Den äldsta begravningsplatsen kom dock att ligga innanför vallarna då en kunglig förordning utfärdad den 21 januari 1624 fastställer avgifterna för gravplatser dels inne i kyrkan och dels på kyrkogården kring denna. Den sista gravsättningen inne i kyrkan lär ha skett på 1830-talet.

Kyrkogården kring kyrkan avgränsades av en mur i öster och söder och denna ingick delvis som ett led i de befästa vallarna. I norr och väster utgjordes avgränsningen av ett plank som under krigsåren 1676–79 revs ner för att täcka de danska soldaternas brist på bränsle. 1843 såldes kyrkogårdsmuren och revs ner. Portarna fick stå kvar till 1851 då även de såldes. I samband med murens nedrivande hade kyrkogårdens planerats och besåtts med gräs. Planeringen av kyrkogården knyter an till den engelska parken med slingrande grusgångar, blomsterrabatter och buskväxter. Ny omgärdning blev i form av ett grönmålat plank och därinnanför en krans av lind- eller almträd sammanbundna av en häck.

Under åren 1935-36 utfördes ett par förslag till omändring av kyrkogården, två av dessa är utförda av den kände trädgårdsanläggaren och pomologen Rudolf Abelin. Förslagen gick bland annat ut på att beskära och ta ner träd kring kyrkan samt igenläggning av äldre planteringar. Kyrkogården tillhör sedan 1930-talets senare del stadsträdgårdsmästarens domäner.

Om alla de gravar som finns på kyrkogården minner dock en enda gravvård idag, den Kjellanderska gravvården strax sydost om kyrkan.

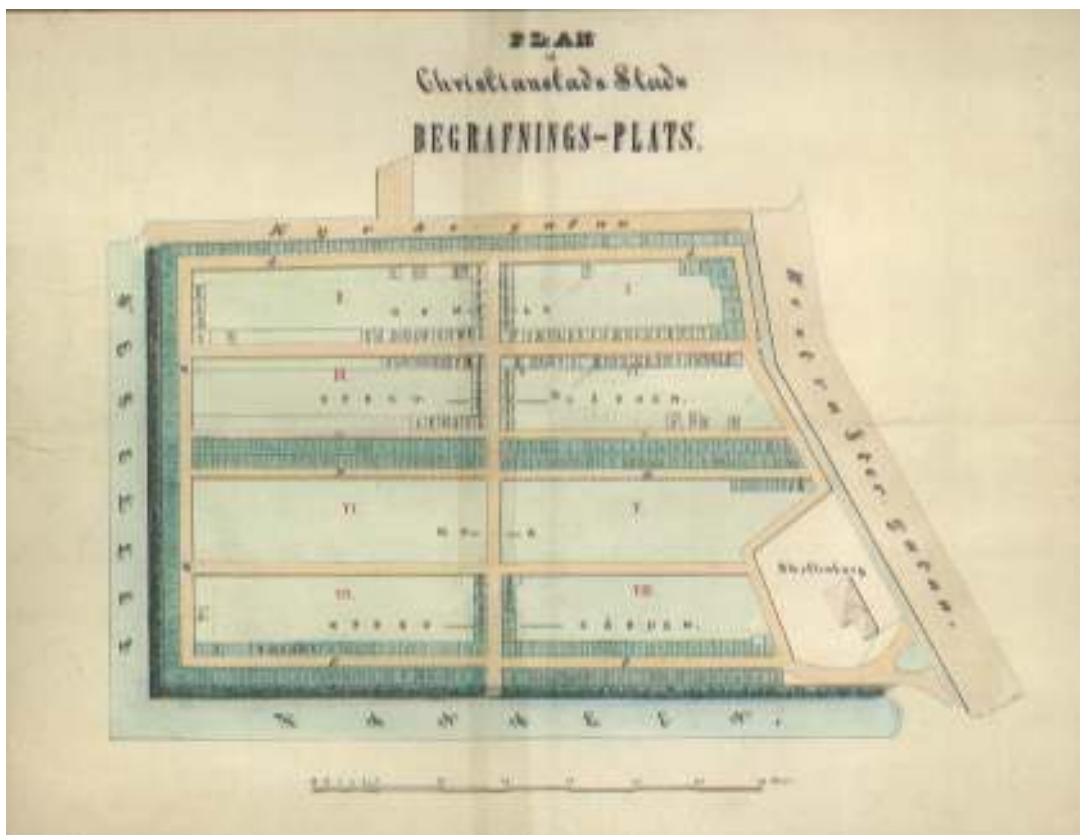

Bild 4: Odaterad plan över Gamla begravningsplatsen, förvaras i församlingens arkiv (OI:a). Planen visar begravningsplatsens uppdelning i Gamla respektive Nya kyrkogården samt de vid planens upprättande utlagda gravplatserna.

Gamla Begravningsplatsen

År 1831 började förhandlingen med Kronan om förvärv av Widellska Lyckan på söder för användande som begravningsplats. 1833 medgav kungligt majt. till detta om staden gav fästningen annan jord istället. Något markbyte kom aldrig till stånd och 1847 upphörde Kristianstad att vara fästning varvid K. M:t ett par år senare, år 1850, förordnade överlåtelse av den mark som tagits i bruk som begravningsplats till Kristianstads stadsförsamling. Denna första del av begravningsplatsen invigdes och togs i bruk den 27 september 1840. Ett par år därefter, 1843, införlivades ytterligare ett styck mark, direkt söder om Skottenborg, i den nya begravningsplatsen. Ritningarna till den första etappen av begravningsplatsens utfördes av kapten Göran af Klercker som bland annat ritat även den gamla Teaterbyggnaden på Norr.

1852 utvidgades begravningsplatsen åt nordost och fick då den utbredningen som den har än idag. Den nya delen lades ut lika den urrsprungliga delen med fyra långsträckta kvarter och smala jordremсор längs yttersidorna.

På flera äldre kartor i Lantmäteriet, bland annat daterade 1854 och 1858, finns Begravningsplatsen utmärkt direkt väster om den södra redutten och Skottenborg. Några närmare upplysningar om platsens utformning framgår dock inte

utan den är markerad som en långsmal rektangel med ett urtag i nordöstra hörnet för tomten kring Skottenborg. I arkivmaterial generellt sätt så förekommer mycket få uppgifter om begravningsplatsens gestaltning och där uppgifter förekommer är det i form av sporadiska noteringar. I en skrivelse från augusti 1878 omtalas klippning av häckar och rengöring av 44 gravställen som inte hölls i vårdat skick. Ett par år tidigare, 1870, omnämns de fyra södra gravkvarteren befinna sig i ”*särdeles ovårdat skick*” och att de därför skulle besås med gräs och gångarna grusas. I flera notiser benämns dessa fyra kvarter som den gamla kyrkogården. Benämningen Gamla respektive Nya kyrkogården förekommer även på en *Plan af Christianstads Stads BEGRAFNINGS-PLATS* som finns i församlingens arkiv. På denna plan kan man utläsa att delen längst åt väster benämns gamla kyrkogården och är uppdelad i fyra rektangulära kvarter och den nya kyrkogården öster därom rymmer lika många kvarter. Mellan de två delarna löper en dubbel rad med begravningsplatser och utmed samtliga yttersidor utom den norra en enkel rad med gravplatser. Storleken på gravplatserna synes variera och det är i huvudsak gravplatserna utmed yttersidorna och den dubbla mittraden samt utmed kanterna av gravkvarteren på Gamla kyrkogården som tagits i bruk. Någon vegetation kan man inte tydligt utläsa men utefter den södra respektive östra sidan löper en markering som skulle kunna tolkas som en häckplantering.

På ett förslag till Plan för Christianstad Gamla begravningsplats från 1870 tänker man sig en trädplantering dels som en enkelradig trädkrans kring hela begravningsplatsen och dels som en dubbel trädrad i den nord-sydliga huvudgångens dragning samt i gången från huvudentrén fram till skärningspunkten med den nord-sydliga axeln. Förslaget genomförs inte i sin helhet utan endast trädkransen kommer till genomförande enligt senare planer.

In på slutet av 1860-talet ansågs Gamla begravningsplatsen som för liten och utvidgning gick inte att utföra då resterande mark på Wedellska lyckan tagits i anspråk då läroverket uppfördes 1874–75 varvid förslag om anskaffande av en ny begravningsplats framlades. I början av 1880-talet invigs den Östra begravningsplatsen på Östermalm varefter begravingar på den Gamla begravningsplatsen endast i undantagsfall kom att göras.

1987 togs delar av den gamla begravningsplatsen åter i bruk då nya urngravar och en minneslund placerades i ett par av de äldre kvarteren.

Bild 5: Smidesjärnsstaket utmed begravningsplatsens norra sida. Bild 6: Begravningsplatsens huvudgrindparti med gånggrindar ytterst och dubbelgrind i centrum. Putsade grindpelare täckta med plättäckta huvar krönta av järnklot.

Beskrivning

Omgärdningar och grindar

Den norra sidan av Gamla begravningsplatsen, som gränsar till Långebrogatan, är begravningsplatsens huvudfasad med smidesjärnsstaket och tredelat grindparti. Staketet är utformat med raka, kannelerade stolpar krönta av profilerade knoppar och mellan dessa stolpar staketsektioner med raka ribbor som binds samman i rundbågar. Staketstolparna är fästade i en enkelradig stenmur och försedda med snedstag. Den låga stenmuren fortsätter utmed den västra sidan av kyrkogården. Innanför muren är en meterhög, klippt avenbokshäck.

De övriga två sidorna av kyrkogården, som vetter mot kanalen i söder och järnvägsspåren i öster, avgränsas av höga, grönmålade trådnätsstängsel, mot järnvägsspåren med dubbla rader taggtråd överst. Utanför och innanför dessa stängsel finns blandad busk- och slyvegetation.

Skottenborg som ligger i begravningsplatsens nordöstra hörn omgärdas av ett obehandlat trästaket som mot väster är meterhögt men på baksidan mot söder når en höjd av cirka två meter.

Begravningsplatsens huvudingång är placerad i smidesjärnsstaketet utmed Långebrogatan. Grindens placering är förskjuten åt väster vilket hör samman med begravningsplatsens tillkomst och utvidgning, se sidan 14. Grindpartiet består av fyra murade och putsade grindpelare mellan vilka två gånggrindar placerats ytterst och centralt en dubbelgrind. Grindpelarna med markerad sockel och profilerat listverk täcks av pyramidformade plättäckta huvar krönta av järnklot. De fyra smidesjärnsgrindarna har raka ribbor, där varannan ribba binds samman i rundbågar. Mellan dessa bågar finns kortare ribbor utformade som nedåttillda pilar. Nederst i grindpartierna är krysställda ribbor med dekorativa blomornament i mitten.

Bild 7: Igenlagd gång mellan kvarter II och III. **Bild 8:** Armerad gräsyta i nordöstra delen av kvarter IV.

I den västra sidans södra delen är en ny ingång upptagen. Ingången är försedd med en modern, dubbel järngrind med raka ribbor. Grinden och stolparna är grönmålade.

Kvarter och gångar

Begravningsplatsen är rektangulär till formen med något snedskuren kortsida i norr samt det nordöstra hörnet urskuret för en tomt till Skottenborg. Gravkvarteren är åtta stycken till antalet och utlagda i nord-sydlig riktning. Utmed begravningsplatsens ytterkanter är ytterligare en rad med gravplatser utlagd. På den aktuella gravkartan daterad 25 april 1966 finns tio gravkvarter men vid något tillfälle har kvarter II och III samt kvarter VII och VIII lagts samman med varandra. Den igenlagda gången kan man se spår av ibland annat hur gravvårdarna är orienterade, bevarade trädets placering samt en försänkning i den nuvarande gräsbelagda ytan.

Samtliga gravkvarter inklusive raden utmed begravningsplatsens ytterkanter är gräsbesådd. Nordöstra hörnet av kvarter V har en gräsyta som armerats med marksten för uppställande av tjänstefordon och andra tyngre hjälpmedel.

Såväl den nuvarande gravkartan som den äldre plan som återges på sidan 14 antyder att det aldrig varit meningen att gravkvarterens inre delar skulle utläggas med gravplatser utan att dessa skulle placeras i gravkvarterens ytterkanter med en centralt placerad gräsyta.

Begravningsplatsens ursprungliga huvudgång utgår från grindpartiet i norr och sträcker sig i rak nord-sydlig riktning. Övriga gångar ansluter till denna gång i en rutnätsplan som skiljer gravkvarteren från varandra. Samtliga gångar är sand/grusbelagda.

I den södra delen av kvarter IX utlades under 1980-talet dels en minneslund med minnesplats omgärdade av idegranshäckar och dels nya urngravplatser där endast liggande gravvårdar tilläts.

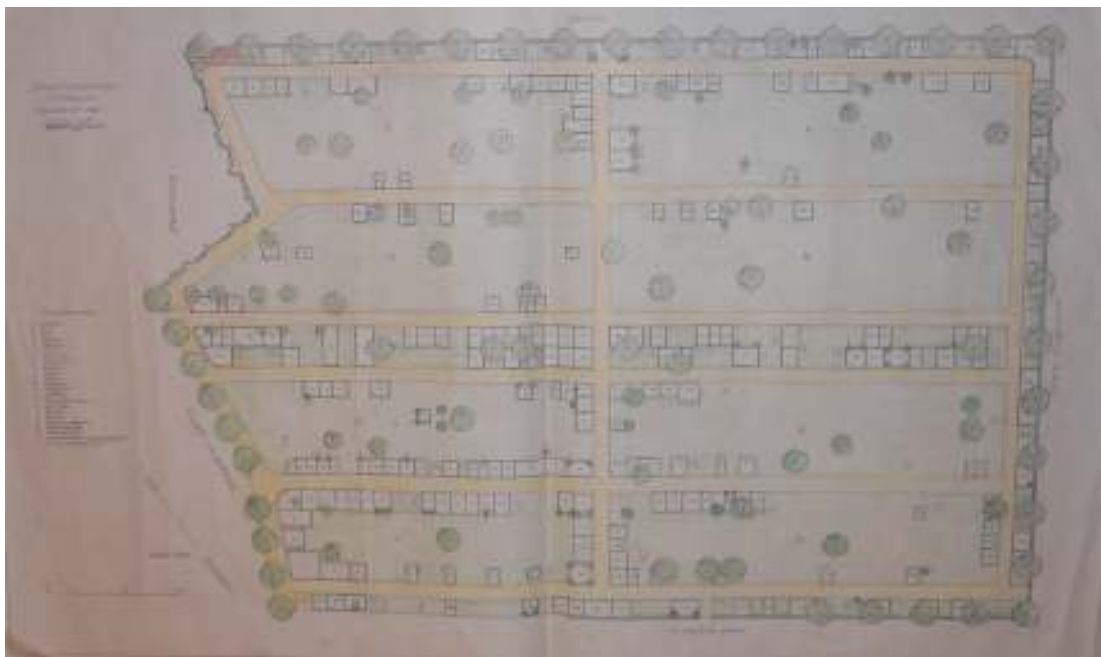

Bild 9: Uppmättningsritning från 1937 där då befintliga gravplatser och vegetation med bifogad växtförteckning finns utmärkta.

Vegetation

Gravplatsens vegetation presenteras här endast mycket översiktligt då kyrkogårdsförvaltningen i egen regi genomfört en inventering av denna.

På den karta över Gamla begravningsplatsen år 1937 är förutom de då befintliga gravplatserna också vegetationen utritad och en växtbeteckning bifogad. Den idag befintliga vegetationen har jämförts gentemot denna karta för att klargöra de förändringar som skett i grönstrukturen på begravningsplatsen.

Växterna (med litterering på ritningen) är enligt uppmättningsritningen följande:

A. Hängask	M. Hängalm
B. Alm	N. Hängbjörk
C. Ask	P. Prydnadsplommon
D. Kastanj	R. Gullregn
E. Hängbok	S. Syrén
F. Rönn	T. Thuja
G. Asklönn	U. Pyramididegran
H. Gleditschia	V. Snöbollsbuske
I. Ginko	Y. Törnrosbuske
K. Lönn	

Träd samt häck runt kyrkogården
äro av trädslaget alm

Bild 10-11 överst: Vyer över begravningsplatsens park-liknande ytor medvegetation av bland annat hängask, snöbollsbuske, pyramididegran och hästkastanj. **Bild 12 t.v.:** Två gravplatser med vegetation av pion och därbakom parställda ginko. **Bild 13 ovan:** På många av de nya urngravplatserna har småträd planterats. Dessa avviker stort från begravningsplatsens huvudkaraktär.

Vid en mycket översiktlig jämförelse mellan 1937 års karta och situationen idag så kan man konstatera att samtliga almar i trädkransen är fälld. Av resterande träd finns cirka hälften kvar och av de arter som flest antal träd försvunnit av är alm och ask i olika varianter. De flesta bevarade större träd är av arterna kastanj, lönn och bok även om exemplar av bland annat Gleditschia/Korstörne finns representerade. En trädart som finns på begravningsplatsen idag men som inte nämns i 1937 års växtförteckning är platanen.

På 1937 års karta finns ett 25-tal gravplatser med vegetation i form av framförallt syrén, thuja, hängvarianter av alm, ask och björk, idag finns endast ett par sådana gravplatser kvar. Ett av de ovanligare bevarade exemplen är gravplatsen i kvarter II med parställda ginko. Andra växter förutom träd som kan knytas till enskilda gravplatser är något bevarat exemplar av syrén samt buxbom, ros, strutbräken och pioner. På många av gravplatserna i de på 1980-talet anlagda urn-

gravskvarteren finns planteringar av små uppstammade träd som tydligt avviker från begravningsplatsens övriga planteringar.

Förutom de bevarade träden samt de till enskilda gravplatser knutna vegetationen finns ytterligare planteringar med framförallt buskar och mindre träd såsom rönn, prydnadsplommon och ett exemplar av snöbollsbuske. Kring den i kvarter IX anlagda minneslundan finns häckplanteringar av idegran.

Under vårmånaderna översållas gravskvarterens gräsytor av en rik flora av framförallt lökväxter.

Bild 14 ovan: Exempel på den vanligaste utformningen av stenramar på begravningsplatsen med förhöjda pollare i hörnen samt vid entrépartiet. Bild 15 t.v: Major Per Lovéns gravplats med stencirkel av låga naturstenar.

Gravplatser

Enligt gravkartan finns det 10 kvarter samt tre ytterlinjer med mellan 6 och 29 gravplatser i vardera kvarteret, totalt 222 gravplatser. Det är problematiskt att utifrån befintliga förhållanden ange hur många gravplatser som begravningsplatsen rymmer då de allra flesta gravplatser saknar yttre avgränsning och gravvårdarna på flera ställen är flyttade från sin ursprungliga plats. 33 avgränsade gravplatser kan dock noteras. Sex stycken avgränsades med stenramar varav några stenramar tidigare burit någon form av järnstaket. Bevarade järnstaket kringgärdade 27 gravplatser, 19 smidesjärnsstaket och 8 gjutjärnsstaket. Samtliga gravplatser omgärdade av stenram eller järnstaket är täckta med grus. De gravplatser som saknar omgärdning är gräsbesådda lika omgivande markyta.

Då antalet omgärdade gravplatser är lågt är det svårt att uttala sig om antalet gravplatser med fler än en gravvård, men detta synes vara lågt och förekommer framförallt på de omgärdade gravplatserna.

Samtliga gravplatser är orienterade mot gångarna vilket innebär att gravvårdarna huvudsakligen är placerade i gravplatsens bakre kortände. Dock bryter gravplatserna längs västra sidan av kvarter III och VIII liksom gravplatserna utmed östra sidan av kvarter II och VII mot detta mönster men detta beror på att gången i nord-sydlig riktning mellan de fyra kvarteren lagts igen efter att gravläggningarna skett.

De stenramar som är anlagda som just fristående stenramar och därmed inte burit något järnstaket från början är av grå granit. Samtliga utom en stenram

Bild 16 överst t.v: Smidesjärnstaket tillhörande den inom denna kategori största gruppen med raka stolpar med mycket dekorativt utformade knoppar och rikt ribbverk.
Bild 17 överst t.h: Gjutjärnsstaket med nygotisk utformning. Staketet bär spår av en silveraktig bemålning.
Bild 18 t.v: J. N. Milners gravplats omgärdas av ett unikt utformat gjutjärnsstaket med stark rumsverkan och dekorativt ribbverk.

har förhöjda pollare placerade i gravplatsens hörn samt vid gravplatsens entréparti Major Per Lovéns gravplats i kvarter III har en säregen avgränsning i form av låga naturstenar ställda i en halvcirkelform framför den runstensliknande gravvården.

Smidesstaketen är dominerande i antal gentemot gjutjärnsstaketen men någon åtskillnad i ålder dem emellan går inte att göra utifrån dokumentationsmaterialet. Delar man upp smidesstaketen i grupper utifrån stolparnas och staketsektionerna med ribbor, överliggare etc så får man huvudsakligen fram tre huvudgrupper. Den största gruppen till vilka mer än hälften av smidesjärnsstaketen hör har raka stolpar avslutades med dekorativt formade knoppar. Den vanligaste knoppformen är pinjekotten och därefter kommer pilformade knoppar. Ett par av staketen har mycket dekorativa och hantverksmässigt skickligt utförda knoppar i blom-/kronmotiv. Ribborna på staketen i denna grupp är ofta raka med rikt slingrande ornamentik med hjärt- eller växtmotiv mellan sig. Den näst största gruppen som utgörs av en knapp handfull staket har samtliga raka stolpar och ribbor samt en hel överliggare utmed staketsektionerna. Dekor i form av sammankopplad stolpar och cirkelfriser förekommer. Den minsta gruppen är den mest homogena då det rör sig om tre staket med nästintill identiska utföranden. Stolpar och ribbor är raka och mycket tunna i sitt utförande. Upptill avslutas de med pil- eller liljeformade knoppar.

Bild 19: Detalj av staketet kring den Ljunggrenska gravplatsen i kvarter III..

Bland de åtta gjutjärnsstaketen finns fyra olika utformningar representerade. Den första gruppen om fyra staket har en ren nygotisk utformning med rikt utformade stolpar avslutade med vimpergluknande knoppar krönte med korsblommor. Den andra gruppen som representeras av två staket har en något mer nedtonad nygotisk utformning med ribborna kopplade i kölbågar krönte av krabbor. De raka stolparna kröns av spetsiga knoppar. Den tredje gruppen representeras av endast ett staket, även det med nygotiska antydningar med ribbor kopplade i trepassformade bågar och liljeornament. Stolparna kröns av profilerade knoppar. Den fjärde gruppen representerad också den av endast ett staket och skiljer sig markant från de tre andra grupperna. Staketsektionerna ger ett mer slutet intryck än de i de övriga två grupperna med bladslingor i ett strålknippe med åtta strålar. Kring detta centralmotiv återfinns ytterligare bladslingor i ett närmast barockt mönster. Staketstolparna kröns av spetsiga knoppar. Samtliga gjutjärnsstaket är infästade i en stenram av huggen granit. Ursprungligen har de varit målade, de flesta i svart kulör men två av staket uppvisar en ljusare, silverimiterande kulör.

I denna genomgång har inte järnsstaket kring den Ljunggrenska gravplatsen i kvarter III tagits med då det är svårt att bilda sig en uppfattning om detta stakets utformning på grund av den rikliga vegetationen av murgröna. Det man dock kan skimra genom vegetationen är ett rikt utformat staket med svarvade stolpar, dekorativa medaljonger och en överliggare av trä.

De flesta av järnstaketen bär spår av en svart bemålning men denna har på många staket flagnat av i takt med att järnet korroderat. På en handfull staket finns spår av bemålning i silverliknande kulör.

***Bild 20 t.v:** Äldre liggande gravvård med dekor i form av ett S:t Georgskors, annars är de latinska korsen den vanligaste dekoren på de äldre gravvårdarna. **Bild 21 ovan:** Gravvård i de på 1980-talet nyanlagda urngravskvarteren. Vården har naturstensform och flygande fåglar som dekor. De naturinspireerade dekorerna är generellt sett vanliga på gravvårdar från 1970-talet och framåt.*

Gravvårdar

Huvuddelen av de bevarade gravvårdarna är stående vårdar, 225 stycken, medan de liggande vårdarna är 87 stycken till antalet. Bortser man då från de gravvårdar som tillkommit i de år 1987 nyanlagda urnkvarteren återstår endast 30 liggande vårdar.

Det dominerande gravvårdsmaterialet är granit i olika färger, företrädesvis svart, grå och röd, med 202 representerade gravvårdar (145 stycken då det yngre gravvårdsmaterialet räknats bort). Ett ovanligt stort antal gravvårdar är utförda i sandsten, 62 stycken, medan 28 stycken är huggna i vit marmor, 17 utförda i gjutjärn och endast 1 av kalksten.

De äldre liggande gravvårdarnas utformning är ytterst enkel, oftast bara en rektangulär vård med nedhuggen eller förhöjd, polerad inskription. De yngre liggande vårdarna har en mer diversifierad utformning där även den rundade naturstensliknande formen är vanlig. Dekoren på dessa vårdar är också betydligt rikare.

Bland de stående gravvårdarna förekommer en formriktighet som är typisk för 1800-talets andra hälft då gravvårdsindustrin blomstrade och marknadsförde sig med rikt illustrerade priskuranter. En grupp utgörs av de antikiserande gravvårdarna med form av obelisker eller avbrutna pelare placerade på höga baser. Till denna antikiserande grupp kan man också knyta de något enklare utformade vårdarna också de placerade på en bas ovan en låg sockel, och med en övre del med rakt eller uppåt avsmalnande liv och vinklat krön. Dessa gravvårdar förekommer i ett relativt stort antal på begravningsplatsen. Antikiserande urnor före-

Bild 22 t.v.: En av de vanligaste antikiserande gravvårdsformerna är obeliskan. Här flankeras den av två sandstensvårdar med infällda inskriptionstavlorna av vit marmor, en av de vanligaste gravvårdsformerna på begravningsplatsen. **Bild 23 t.h.:** J. N. Milners gravvård i form av en avbruten pelare är ett annat exempel på antikinspirerade gravvårdar.

kommer på ett par gravvårdar och symboliserar där döden. På en gravplats längs den västra sidan är urnan utförd av marmor medan basen den är placerad på är huggen i granit ett annat liknande exempel finns i kvarter I men där har urnan formgetts i gjutjärn. Även andra historicerande former såsom bautastenar och en runsten förekommer i gravvårdsmaterialet. På bautastenarna har man ofta valt att låta polera framsidan medan övriga ytor endast givits en grov behuggning.

Korset som gravvårdsform och krönsymbol förekommer i ett anmärkningsvärt stort antal. En handfull gravvårdar har fått korset som huvudform medan ett mycket stort antal, framförallt sandstens- och marmorvårdar, har krönts med kors av vit marmor. Sandstensvårdarna av detta slag har huvudsakligen två olika grundformer, en med rakt liv och rundat krön och huggen ytdekor i form av murgröne- eller eklövsrankor, och en annan med rakt liv och rakt krön med 90° hörnvinkel eller insvängda hörn. En annan grupp bland de korskrönta gravvårdarna har en klar nygotisk utformning med masverksdekor och krön med vinklad eller avfasad form. Ett ofta förekommande dekorelement på dessa vårdar är infällda medaljonger av biscuit med motiv som den danske konstnären Thorvaldsens *Natten* eller *Dagen*.

Korsmotivet förekommer också som en av de vanligaste formerna bland gravvårdar utförda av gjutjärn. Andra former på gjutjärnsgravvårdarna är de ovan nämnda vårdarna med urnor och på västra sidan står en rest gjutjärnsvård med

Bild 24 t.v: En av de granitvårdar som getts formen av ett rest latinskt kors. Den åttkantiga basen är ovanlig då dessa ofta har en kvadratisk form. **Bild 25 t.h:** Gjutjärnsvård i form av ett järnkors där inkriptionen gjutits på ringen.

former associerande till ett nygotiskt masverk och i det sydvästra hörnet finns tre gjutna vårdar i form av pergamentsrullar uppställda.

Ett litet antal gravvårdar på kyrkogården har för kyrkogården, och vissa även i en större jämförelse, helt unika gravvårdar. Till dessa hör Wendesofficera- ren Aschlings gravvård av gjutjärn i form av ett kanonrör med mynningen uppåt och Regements- och stadsläkare Boströms triumfbågliknande vård av vit marmor. Originell är också det von Henningska familjemonumentet i form av tre runda pollare krönta av stenklott och sammanbundna av en grov järnkätting.

De överlägset vanligaste gravvårdarna på kyrkogården är dock de av varierande storlek resta granitvårdarna med rakt liv och rakt, vinklat eller rundat överstycke.

Generellt sätt kan man konstatera att dekoren på gravplatsens gravvårdar är sparsam. Den vanligaste förekommande dekoren består av ett hugget latinskt kors eller en femuddig stjärna. Andra symboler som förekommer är duvan, fjäri- len och ängeln med nedvänd fackla. På två vårdar resta över läkare finns ormsta- ven som symbol för läkaryrket. Flera gravvårdar har ursprungligen haft infällda biscuitmedaljonger med motiv som Thorvaldsens *Natten* och *Dagen*, men endast ett mindre antal av dessa finns bevarade.

På begravningsplatsen finns förutom de enskilda gravvårdarna två vårdar resta över kollektiv av avlidna personer. Den ena står i det sydöstra hörnet och den andra mitt i kvarter IV.

Bild 26 överst t.v: Aschingska gravmonumentet i form av ett uppåtvänt kanonrör är unik. **Bild 27 överst t.h:** Ormstaven på Boströms gravvård hänsyftar till den gravlagdes yrke som läkare. Dock brukar staven endast vara omslingrad av en orm vilket gör symbolen något tvetydig. **Bild 28-29 ovan:** Två gravvårdar resta över kollektiv av avlidna. Den ena för offer för koleraepidemin som drabbade kristianstad år 1857 och den andra för bröder och systrar i Odd Fellow och Rebecka logerna i staden.

Byggnader

Gamla begravningsplatser rymmer endast en i tegel uppförd förrådsbyggnad belägen i det nordöstra hörnet av begravningsplatsen.

Översiktlig skadebeskrivning och åtgärdsbehov

Omgärdning och grindar

- Smidesjärnsstaketet längs med begravningsplatsens norra sida har delvis omfattande korroderingsskador med helt avrostade delar. Målningsskikt flagar.
- Grindpartiet i norr har mindre skador i puts- och avfärgningsskikt. Målningsskikt på smidesjärnsgrindar flagar.
- Utmed nätstaketet längs den östra respektive södra sidan är omfattande slyvegetation.
- Avenbokshäcken längs den västra sidan är delvis utgången och luckor har uppstått.

Kvarter och gångar

- Större delen av begravningsplatsens gångar är i eftersatt skick där ytmaterial saknas delar är igenväxta med ogräs.

Vegetation

- Samtliga almar i begravningsplatsens trädkrans har fällts liksom ett övrigt antal träd inne på begravningsplatsen. Anledningen till detta är alm- och askskottssjuka.
- Ett par tidigare tuktade hängalmar på gravplatser i kvarter X är i behov av beskärning.
- Gravkvarterens gräsbeväxta ytor är bitvis i mycket dåligt skick med stora inslag av ogräsvegetation.
- Buskvegetationen i framförallt de södra kvarteren är delvis mycket otuktad.

Gravplatser

- De gravplatser som omgärdas av järnstaket eller stenram och vars yta täcks ursprungligen täckts av grus är till stor del igenväxta med ogräs och ytmaterial saknas.
- I stort sett samtliga järnstaket har korroderingsskador. Vissa endast i yt-skiktet medan andra har helt avrostade delar. Alla järnstaket är i behov av målningsskiktbehandling.

Gravvårdar

- Skadebilden för respektive gravvård som dokumenterats utifrån den bedömning av det kulturhistoriska värdet som utförts under våren 2010 beskrivs i den fristående bilagan till denna rapport. Överlag kan skadorna kategoriseras enligt följande: dubbning, alg- och lavpåväxt, sprickbildning, avslag/materialförlust, korrosion och flagnande färg inskriptioner.
- Mekaniska skador orsakade av påkörning med maskiner såsom gräsklippare och trimmer förekommer.

Bild 30 överst t.v.: Korrosionsskada på smidesjärnsstaketet längs med begravningsplatsens norra sida. Staketet bör ses över av smed och därefter målas. **Bild 31 t.h:** Gång mellan östra sidan och kvarter V där grusbeläggningen är bristfällig och inslaget av ogräs i gångytan stor. **Bild 32 t.v:** Hängalmar i behov av beskärning. **Bild 33 ovan:** Påkörningskada på sandstensvård tillkommen under första hälften av juni månad 2010.

Kulturhistorisk värdering

Kulturhistoriskt perspektiv

Gamla begravningsplatsen i Kristianstad är en stämningsfull, parkliknande kyrkogård med stora kulturhistoriska värden. Begravningsplatsen är en god representant för de symmetriska begravningsplatser som anlades utanför de svenska stadskärnorna under 1800-talets första hälft. I och med begravningsplatsen korta tid i bruk, fränsett de nya urngravskvarteren från 1987, har ett välbevarat tidsdokument över Kristianstads 1800-tals historia skapats och bevarats till våra dagar.

Kulturhistorisk värdering har en lång tradition inom svensk kulturmiljövård. De kulturhistoriska värdena skiftar över tiden och rymmer också en hel del subjektiva inslag präglade av de involverade antikvariernas bakgrund och historiesyn.

I arbetet med Gamla begravningsplatsen har Riksantikvarieämbetets modell för kulturhistorisk värdering av bebyggelse tillämpats i den mån det varit möjligt.¹ Grundtanken med den modellen är att de kulturhistoriska motiven ska definieras tydligt för att det ska vara möjligt att bevara, skydda, dokumentera och vårda en byggnad eller en bebyggelsemiljö på ett ändamålsenligt sätt. Modellen går i korthet ut på att:

- Definiera och beskriva olika bevarandemotiv samt att göra en sammanvägd bedömning av de olika kriterierna.
- Välja ambitionsnivå för bevarandet.
- Koppla motivering och ambitionsnivå till lämplig uppföljningsåtgärd.

De viktigaste kriterierna är sorterade i två grupper: *dokumentvärde* och *upplevelsevärde*. Dokumentvärdet är huvudsakligen traditionella, företrädesvis objektiva historiska egenskaper såsom kulturhistoriskt värde, konsthistoriskt värde och personhistoriskt värde medan upplevelsevärdet är mer subjektiva upplevelsemässiga, estetiska och socialt engagerande egenskaper. Till dessa grundmotiv kan läggas förstärkande och övergripande motiv såsom kvalitet, autenticitet, pedagogiskt värde, sällsynthet och representativitet.

Grundmotiv dokumentvärde

Kyrkogårdshistoriskt värde

Gamla begravningsplatsen är den äldsta i bruk varande begravningsplatsen i Kristianstad och har genom sin ålder ett kyrkogårdshistoriskt värde. Begravningsplatsens strukturer är välbevarade sedan den sista utvidgningen i början av 1850-talet.

¹ Unnerbäck, A. 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet.

Strukturen stämmer väl in i det symmetriska mönster som de begravningsplatser som anlades under 1800-talet gavs. Placeringen utanför stadens södra stadsvall är helt i linje med den kungliga förordning som Gustav IV Adolf utfärdade år 1805.

De enskilda gravplatserna med bevarade omgärdningar, huvudsakligen smides- och gjutjärnsstaket, gravvårdar med rikt varierande utformning och differentierat material samt i något mindre utsträckning vegetationen bidrar till det kyrkogårdshistoriska värdet.

Samhällshistorisk och socialhistorisk värde

Kristianstad som residens-, hovrätts- och garnisonsstad var ännu en bit in på 1900-talet ett starkt markerat klassindelad samhälle. På gamla begravningsplatsen kan spår av detta skönjas, men inte alls i den utsträckning som troligen funnits tidigare. Anledningen till att den sociala stratifieringen på begravningsplatsen delvis suddats ut beror på att många gravplatser och gravvårdar försvunnit eller flyttats under årens lopp. En dominerande del av de bevarade gravplatserna/gravvårdarna är de påkostade monumenten tillhör samhällets övre skikt medan de små, kanske ibland av trä utförda gravminnena försvunnit.

Förekomsten av titlar av relativt stor och huvuddelen av dem kan knytas till militären, hovrätten, residensstadens funktioner samt till handel och industri. Titlar knutna till ett kvinnorelaterat yrke förekommer i stort sett inte alls, endast en gravvård med sådana titlar har noterats. Istället relateras kvinnor oftast till make eller barn. I stor utsträckning anges dock kvinnans flicknamn på gravvårdarna vilket kan vara en social markering i ett samhälle där börd var viktig. Det finns dock en förvånansvärt stor grupp av gravvårdar som är resta över kvinnor utan att någon koppling till ett mansnamn nämns i inskriptionen.

Kontrasten mellan de gamla kvarteren med sina bevarade gravplatser och gravvårdar och de på 1980-talet nyutlagda urngravskvarteren är påtaglig vad gäller förekomsten av titlar. På de liggande gravvårdarna förekommer i stort sett inga titlar eller yrkesrelaterade symboler, ett uttryck för det klasslösa efterkrigstida Sverige.

Personhistorisk värde

Ett mindre antal gravplatser/gravvårdar har valts ut på grund av sitt personhistoriska intresse. I de allra flesta fall är det personer vars livsgärning haft betydelse för staden Kristianstad och dess utveckling.

Teknik- och industrihistorisk värde

Gamla begravningsplatsen var huvudsakligen i bruk under andra halvan av 1800-talet, en för Sveriges del expansiv industrihistorisk epok då det i Kristianstad grundades flera för staden stora industrier. Mest märkbara spår av detta har gjuteriverksamheten och stenindustrin avsatt i form av gravvårdar och staket av gjutjärn och granitvårdar med stor formriktighet.

Grundmotiv upplevelsevärde

Arkitektoniskt värde

Gamla begravningsplatsen har ett stort arkitektoniskt upplevelsevärde i sig själv som dock påverkats negativt dels av de förändringar som skett i dess omedelbara närhet under framförallt 1900-talets andra hälft. Tillsammans med Skottenborg fungerar gamla begravningsplatsen som titthål till den fysiska gestaltning av det förflutnas Kristianstad.

Miljöskapande värde

Gamla begravningsplatsen miljöskapande värden är stora väl inne på begravningsplatsen medan den starkt trafikerad Långebro fungerar som en effektiv barriär mot omkringliggande bebyggelse.

Gamla begravningsplatsen utgör en del av Kristianstad stads gröna miljö där den ligger mellan järnvägen, kanalen och Långebro. Den äldre vegetationen är en viktig del av det miljöskapande värdet.

Identitets- och kontinuitetsvärde

Genom de nya urngravskvarteren från 1980-talet har gamla begravningsplatsens identitetsvärde ökat genom att delar av dagens Kristianstadsbor besöker platsen. Kontinuitet i brukandet är en förutsättning för att nya generationer skall känna samhörighet med platsen och därmed ett fortsatt vårdande och bevarande. Alla förändringar i betydelsen borttagande och utplånande påverkar identitetsvärdet negativt.

Patina

Den långa tid under vilken gamla begravningsplatsen inte användes mer än sporadiskt, det vill säga 1900-talets första 80 år, från och med att Östra begravningsplatsen togs i bruk till de nya urngravplatsernas anläggande, har tillfört platsen en patina i positiv bemärkelse. Platsen ger nästan intryck av att tiden har stannat, en romantisk park där det förgångna talar till oss starkt. Hoten mot denna patina är dels en rationaliserad skötsel helt styrd av ekonomiska parametrar och dels vegetationens åldrande och framförallt de sjukdomar som drabbat alm och ask som starkt bidrar till platsens ålderdomliga utseende.

Kriterier för bedömning av gravplatser/gravvårdar

Följande kriterier har legat till grund för den kulturhistoriska bedömningen av gravvårdar och gravplatser på kyrkogården. En gravvård eller gravplats kan vara kulturhistoriskt värdefull enligt flera kriterier. I dokumentationen anges vilka kulturhistoriska värderingar som gäller för respektive gravvård och gravplats enligt följande numrering:

- 1) Gravvårdar som uppvisar tidstypiska drag.
- 2) Gravvårdar som har lokal prägel.
- 3) Gravvårdar som är unika.
- 4) Gravvårdar över personer som haft speciell anknytning till socknen.
- 5) Gravvårdar över personer med ett yrke som är specifikt för bygden.
- 6) Gravplatser med kulturhistoriskt värdefull vegetation eller omgärdning.

Förslag till åtgärder och riktlinjer

Utifrån en sammanvägd bedömning av dokumentationsmaterialet och den kulturhistoriska värderingen rekommenderar Regionmuseet ett antal åtgärder för att Gamla begravningsplatsen ska bevaras på bästa möjliga sätt och dess kulturhistoriska värde inte minska.

- Den förteckning benämnd *Namnregister* som kyrkogårdsförvaltningen använder sig av tillsammans med gravkartan från år 1966 bör uppdateras då de inte överensstämmer med verkligheten. Utgångspunkten för en sådan uppdatering bör utgöras av Regionmuseets rapport med bilaga tillsammans med 1937 års uppmättningsritning med tillhörande *Förteckning över Gravvårdar Å Gamla begravningsplatsen år 1937*. Uppmättningsritningen förvaras i ritningsskåp på pastorsexpeditionen och förteckningen i arkivbox OII:a 3:1, även den i arkivet på pastorsexpeditionen.
- Målsättningen bör vara att bevara Gamla begravningsplatsens strukturer och anläggningar i form av gångar, kvartersindelning, staket, grindar etc. Ur kulturhistorisk synvinkel vore det positivt att återuppta den igenlagda gången mellan kvarter II-III och VII-VIII.
- Målsättningen för befintliga gravvårdar och gravplatsomgärdningar på Gamla begravningsplatsen bör vara att samtliga bevaras på sin nuvarande plats i den mån det är möjligt utan att riskera skada på personal eller besökare. Det urval som Regionmuseet gjort i samband med dokumentationen, redovisad i rapportens fristående bilaga, utgör de gravvårdar och omgärdningar som museet anser kyrkogårdsförvaltningen bör bevara även om detta innebär en ekonomisk belastning i form av vård- och underhållsåtgärder till exempel i form av omdubbnig, målning etc.
- Utgången och nedtagen vegetation, framförallt träd, bör återplanteras med sort och variant lika befintligt om detta är möjligt. Då befintligt trädslag är olämpligt ur skade- och sjukdomssynpunkt, gäller egentligen endast alm och ask, bör trädslag med liknande utseende (kronform, storlek etc) väljas. Samråd bör ske med Länsstyrelsen.
- För att upprätthålla identitets- och kontinuitetsvärdet skulle man kunna anlägga ytterligare nya gravkvarter. För att begravningsplatsens grundkarakteristik skall behållas bör dessa kvarter ansluta till de gamla gravplatsernas placering i kvarteren. Riktlinjer för utformning av enskilda gravplatser i

sådana kvarter, vad gäller till exempel gravvårdarnas utformning och lämpliga växtmaterial för plantering, bör tas fram.

- All personal som arbetar på begravningsplatsen bör informeras om dess kulturhistoriska värden och vilka förpliktelser dessa innebär.
- Regionmuseet rekommenderar kyrkogårdsförvaltningen att kontakta Mats Johansson, Dalby stenhuggeri, för en utbildningsdag där förvaltningens personal får möjlighet att under professionell vägledning lära sig åtgärda mindre stensador.
- Rekommenderade tvättmetoder för gravvårdar tillverkade av granit, sand- och kalksten samt vit marmor är följande:
 - Gravvårdar av granit kan högtrycktvättas med max 100 bars tryck.
 - Gravvårdar av sandsten tvättas varsamt med ljummet vatten och mjuk borste.
 - Gravvårdar av kalksten tvättas varsamt med ljummet vatten och mjuk borste.
 - Gravvårdar av vit marmor tvättas varsamt med ljummet vatten och mjuk borste.
 - Inskriptionstavlor av vit marmor kan vid behov och då inskriptionens djup (>2 mm) tillåter det mycket lätt behandlas med pimpsten.
- Inskriptioner som ursprungligen varit ifyllda med färg bättras med oljebaserad lackfärg i kulör lika befintlig. Det är av stor vikt att färgen inte är för oljig då olja kan dras ut i stenen kring inskriptionen, gäller främst vårdar och inskriptionstavlor av marmor, vilket innebär att linoljefärg är mindre lämplig. Mats Johansson, Dalby stenhuggeri, rekommenderar Jotuns *Bengalack*.

Generella riktlinjer för underhåll av gravvårdar

Lagning och ytbearbetning av gravvårdar och omgärdningar av sten

De flesta gravvårdar blir med tidens gång en växtplats för alger, lavar och mossor. Deras sporer sprids med vind och vatten och finns överallt. Alger och vissa arter av lavar och mossor trivs särskilt i fuktiga miljöer varför dessa påträffas på norrsidan av gravstenar och på gravvårdar där det är mycket skugga. Andra arter av lavar och mossor växer istället på gravvårdar, med sten uppbyggd av särskilda mineral, oavsett hur mycket skugga eller solljus platsen har. Stenar som är skrovliga har ofta mer påväxt av lavar och mossor eftersom de är lättare att få fäste på.

Generellt sett är inte påväxten någon fara för gravvårdar som är gjorda av silikatsten som gnejs och granit. Till viss del kan påväxt av lavar och alger på gravvårdar utgöra ett skydd mot luftföroreningar. Varken alger, lavar eller mossor har rötter som kan tränga in i sten för att söka efter näringsämnen. De tar upp vatten och näring från omgivningen direkt genom cellerna. Lavar och mossor har dock en slags fästorgan, så kallade rhizoider, som fäster lättare på ojämna ytor och där stenen är skadad än på helt släta ytor. Påväxten kan binda fukt och om stenen har sprickor där vatten kan tränga in finns det risk för frostsprängning. Detta sker framförallt om stenen redan är skadad, lutar eller har fallit omkull. Risken för frostsador ökar om gravvården är av kalk- eller sandsten eftersom detta material kan suga åt sig fukt från mossan och därefter skadas vid frost. När det gäller gravvårdar eller andra stendetaljer i kalksten finns det lavar som skulle kunna göra skada på stenen. Men dessa arter är sällsynta och trivs inte i den miljö som en kyrkogård/begravningsplats kan erbjuda.

Andra skador gravvårdar kan utsättas för är gipskrusta, stearin, sot, klotter samt missfärgningar av järn och koppar. Vid höga svavelhalter ombildas kalkhaltig sten till gips som enbart bör rengöras av konservator. Likaså bör konservatorer anlitas vid rengöring av rost- och kopparmissfärgningar. Genom att underhålla och rostskydda järndetaljer kan skador förebyggas. Stearin kan avlägsnas med läskpapper samt något av följande medel: mjukt verktyg av trä eller plast, kemiskt ren bensin, eller varmluftspistol. Sot tas bort med torr rengöringsmetod. Syror, lut, ogräsmedel och rengöringsmedel skall aldrig användas på gravvårdar. Kommersiella rengöringsmedel innehåller kaliumhydroxid och är liksom lut starkt basiskt, frätande och dessutom saltbildande. Saltet som trängt in i stenen kristalliseras och sväller vid torkning varvid stenen sprängs sönder. Basiska medel bidrar till upplösning av vissa mineral. Även metoden är viktig. Hårda borstar av stål eller dylikt bör undvikas och sköljning bör ske kontinuerligt under tvättningen så att eventuella gruskorn inte repar stenen.

Kalkhaltiga stenar som marmor, kalksten, skiffer och sandsten är mindre motståndskraftiga, såväl mot kemiska föroreningar som mekanisk åverkan, än

hårdare stensorter som gnejs, granit och diabas. Skadorna uppkommer som sprickor, stembortfall, avflagningar, bompartier, deformationer och pulverisering. Rostade dubbar och järnfästen bidrar till skador liksom ovarsam hantering och sättningar i marken.

Avslagna bitar bör tas till vara, och rostiga dubbar ersättas med rostfria. Enklare lagningar kan göras utan konservatorshjälp. Allvarligt skadade stenar som uppvisar sprickor, bompartier, pulverisering eller sandning bör däremot alltid lagas i samråd med en stenkonservator. Före omfattande lagningar av gravvårdar bör stenkonservator anlitas. Lagning med cement eller andra starka limningsmetoder skall absolut undvikas i dessa sammanhang.

Lagning och ytbehandling av gravvårdar och omgärdningar av järn

Vid alla lagningar gäller att man skall eftersträva att använda metall som är så lik ursprungsmaterialet som möjligt. Staket, kors och dekorationer av järn skall efter rengöring med borste som är mjukare än underlaget ytbehandlas med linoljebränning. Behandlingen skyddar järnet från rostangrepp. På järnet penslas omsorgsfullt, kokt linolja som kryper in och fyller alla porer, innan bränningen tar vid. Behandlingen bör upprepas ett par gånger innan fullgott resultat uppnås.

Ett alternativ till linoljebränning är rostskyddsmålning med linoljebaserad blymönja. Båda metoderna avslutas med slutstrykning med oförtunnad linoljefärg i önskad kulör. Det är av stor vikt att linoljefärg och inte alkydoljefärg används då den förra flagnar utan bortfall av originalmaterial vid förnyat rostangrepp medan alkydoljefärgen är för stark och inte släpper förrän stora skador uppstått på det underliggande järnet.

För rådgivning i dessa frågor vänder man sig lämpligen till Riksantikvarieämbetets konservatorsavdelning eller Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne.

Lagstiftning och styrdokument

Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.

Kyrkogårdar och begravningsplatser regleras ur kulturhistorisk synvinkel i första hand av kulturminneslagens 4 kap. om kyrkliga kulturminnen. Länsstyrelsen är beslutsfattare och tillsynsmyndighet i ärenden gällande kyrkobyggnader, kyrkogårdar/begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Nedan följer utdrag ur lagtexten gällande förändringar och vård av kyrkogårdar/begravningsplatser.

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en

kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märkelig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Det kan vara svårt att bedöma vad som kan klassas som väsentlig förändring (§ 13 ovan) av en kyrkogård. Det kan till exempel vara:

- Större förändringar av kvartersindelning, hägnader och gångsystem
- Borttagning eller omläggning av kyrkogårdsmur
- Ändring av vegetationens arkitektoniska eller rumsskapande karaktär

Det kan även vara mindre förändringar som inte i sig självt kan klassas som väsentliga, men som har stor betydelse för helhetsverkan om de upprepas gång på gång. Sådana förändringar kan vara:

- Borttagande av grustäckta gravplatser och igensåning med gräs
- Borttagande av järnstaket och stenramar
- Övergivna och återtagna gravvårdars utplånande
- Fällning av träd

Ifall man är tveksam om en ändring eller ett tillskott är tillståndspliktigt eller ej, så bör man ringa till länsstyrelsen och prata med en handläggare för kyrkogårdsfrågor, länsstyrelsen har nämligen tolkningsföreträdare i frågan. Vill man veta mer om tillståndsprövning så har länsstyrelsen i Skåne skickat ut en skrift till samtliga församlingar med titeln ”*Kyrkliga kulturminnen – vägledning för tillståndsprövning*”. Den kan även beställas hos länsstyrelsen.

Länsstyrelsen brukar snabbt kunna svara på frågor och komma med idéer om hur förändringar kan göras för att anpassas till den befintliga kyrkogården. Regelbunden kontakt med länsstyrelsen kan också korta ner handläggningstiderna och underhandsbesked kan ges vilket underlättar arkitektens/landskapsarkitektens arbete vid större förändringar.

Begravningslagen (1999:1144)

Begravningslagen och begravningsförordningen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. Den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och även skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel understryks i begravningslagen. I lagens 7 kap ges dock möjligheter för upplåtaren eg. kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/-vårdar. Länsstyrelsen är appellationsinstans för begravningslagsärenden.

Nedan följer ett par ur föreliggande dokumentations synvinkel relevanta utdrag ur begravningslagen:

2 kap. Begravningsplatser

12 § En begravningsplats skall hållas i ordnat och värdigt skick och den helgd som tillkommer de dödas vilorum skall alltid iakttas.

7 kap. Gravrätt

3 § Innehavaren av gravrätten skall hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick.

9 § När upplåtelse tiden för gravrätten går ut, har gravrättsinnehavaren rätt till en ny upplåtelse, om (författarens kommentar: bland annat) gravplatsen är väl vårdad,

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

27 § Innan en gravanordning sätts upp, skall upplåtaren pröva om den är sådan att den kan tillåtas.

28 § När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas, om det inte finns risk för att man förfar med gravanordningen på ett ovärdigt sätt.

30 § *Upplåtaren får göra ändringar på gravplatsen bara om gravrättsinnehavaren medger det. Ändringar som är nödvändiga för att tillgodose kraven på miljöskydd, hälsoskydd och arbetarskydd får dock genomföras, även om gravrättsinnehavaren motsätter sig ändringen.*

31 § *Om skador måste förebyggas, har upplåtaren rätt att genast genomföra nödvändiga åtgärder på gravplatsen.*

37 § *Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.*

Plan- och bygglagen (1987:10)

Plan- och bygglagens 3 kap. reglerar åtgärder och förändringar på byggnader med högt kulturhistoriskt värde. För bygglovspliktiga ärenden som lyder under denna lag är stadsbyggnadskontoret beslutsfattare. Nedan följer för kyrkogårdarna relevanta utdrag ur plan- och bygglagen:

1 kap. Inledande bestämmelser

4 § *Till byggande och rivning av byggnader samt till schaktning, fyllning, trädffällning och skogsplantering fordras tillstånd i form av bygglov, rivningslov respektive marklov i den omfattning som följer av denna lag. Vidare skall den nämnd som avses i 7 § underrättas om olika slags arbeten genom bygganmälan eller rivningsanmälan i den omfattning som följer av denna lag.*

3 kap. Krav på byggnader m.m.

10 § *Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Lag (1998:805).*

12 § *Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.*

13 § Byggnaders yttre skall hållas i vårdat skick. Underhållet skall anpassas till byggnadens värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt samt till omgivningens karaktär.

Byggnader som avses i 12 § skall underhållas så att deras särart bevaras. Lag (1994:852).

14 § I fråga om anläggningar som anges i 8 kap. 2 § första stycket skall föreskrifterna i 1-3 och 10-13 §§ om byggnader tillämpas.

8 kap. Bygglov, rivningslov och marklov

2 § I fråga om andra anläggningar än byggnader krävs bygglov för att (författarens kommentar: bland annat)

1-7 ---

8. anordna begravningsplatser,

9. väsentligt ändra anläggningar som avses i 1--9.

Kyrkogårdens biologiska mångfald i lagar och förordningar

När det gäller biologisk mångfald på kyrkogårdar är det några hållpunkter man bör känna till. Nedan följer en kortfattad beskrivning av lagar, förordningar och åtgärdsprogram med mera som är aktuella för kyrkogårdsmiljöer.

Miljöbalken

Miljöbalken (1998:808) från 1999 reglerar bland annat att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas samt hur den biologiska mångfalden bevaras. Generellt sett så är det alltid den som skall utföra en åtgärd som skall skaffa sig tillräckligt kunskap för att skydda miljön mot skada eller olägenhet. Det står skrivet i miljöbalkens *Kunskapskrav* (Miljöbalken 2 kap 2 § Allmänna hänsynsregler mm). *Försiktighetsprincipen* i miljöbalken betonar att verksamhetsutövaren ska vidta försiktighetsmått och utföra de skyddsåtgärder som behövs för att hindra att åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. (Miljöbalken 2 kap 3 § Allmänna hänsynsregler mm.) I miljöbalkens andra avdelning 7 kap finns lagtext som rör skydd av områden. 8 kap innehåller särskilda bestämmelser om skydd för djur- och växtarter.

Artskyddsförordningen

Om kyrkogården och kyrkobyggnaderna används av fridlysta arter gäller Artskyddsförordningen (2007:845). Regeringen bestämmer vilka arter som skall fridlysas och detta förs in i förordningens första och andra bilaga. Oberoende av vilken kännedom fastighetsägaren eller fastighetsförvaltaren eller den som skall utföra en åtgärd har är det förbjudet att skada eller förstöra fridlysta djurs fortplantningsområden eller viloplatsler oav-

sett om det sker medvetet eller omedvetet. Det är lagstadgat i Artskyddsförordningens (2007:845) 4 § 4 punkt.

Jaktlagstiftningen

Alla vilda däggdjur och fåglar är fredade enligt jaktlagstiftningen. De får inte ofredas eller förföljas. Vissa av dessa arter får dock jagas under bestämda tider på året. (Jaktlag 1987:259)

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet

Naturvårdsverket har upprättat ett åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet. Kyrkogårdar och parker är prioriterade områden då de utgör två av de viktigaste miljöerna för rödlistade arter i södra Sverige. Syftet med åtgärdsprogrammet är att ”antalet särskilt skyddsvärda träd inom parker, kyrkogårdar, gårdsmiljöer och tätorter inte minskar så att natur- och kulturvärden eller upplevelsevärden avsevärt försämras”. Särskilt skyddsvärda träd på kyrkogårdar i landet skall inte minska med mer än 15 % fram till 2014. Svenska kyrkan är ansvarig för att denna del av programmet efterlevs och att målet för kyrkogårdar uppnås, tillsammans med kommunerna och andra berörda aktörer. En av Svenska kyrkans viktigaste uppgifter i sammanhanget är att upprätta vårdprogram och eller trädvårdsplaner för kyrkogårdar som har uppenbara höga natur och eller kulturhistoriska värden. Dessa vårdplaner ska innehålla natur- och kulturvärdesbedömningar för de aktuella kyrkogårdarna.

God Bebyggd Miljö

God Bebyggd Miljö ett av Sveriges 16 nationella miljökvalitetsmål från 1999. Miljömålet innebär bland annat att ”natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och att den biologiska mångfalden skall bevaras och utvecklas”. Detta gäller även kyrkogårdar som tillsammans med parker räknas som grönområden inom tätbebyggda områden. Kommunerna i Sverige har stort ansvar för att upprätta strategier för hur grönområden skall ”bevaras, vårdas och utvecklas för såväl natur- och kulturmiljö- som friluftssändamål”. Detta kan göras genom att ta fram grönstrukturprogram eller motsvarande.

Svenska kyrkans handlingsplan för hållbar utveckling.

Svenska kyrkans handlingsplan för hållbar utveckling har utarbetats till församlingarna och syftar till en ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar utveckling för kyrkogården. I planen ingår fyra verktyg varav ett är Svenska kyrkans miljödiplomering för hållbar utveckling. Miljöarbetet delas in i sju verksamhetsområden där *kyrkogårdar och markanläggningar* är ett delområde med växtval och markskötsel som viktiga frågor. Till handledningen finns checklistor från 2008 där kapitel 4 innehåller fakta som rör kyrkogårdar och markanläggningar.

Litteratur och lästips

- Berglund, Inger, *Kyrkogårdens meditativa rum*, Borås 1994
- Bringéus, Nils-Arvid, Skånsk kyrkogårdsvandring, artikel i *Skånska kyrkor*, Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1997, s. 185-215.
- Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Klippan 1992.
- Carlsson, Åke & Hultgren, Svante. *Kyrkogården – Noas ark för djur och växter*. Stenungsund 2007.
- Centrala gravvårdskommittén, *Handbok för kulturhistoriskt inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, Västerås 2007
- Gröna Fakta 5/2005, *Begrepp i begravningsverksamheten 2005*, Movium SLU. Publicerad i utemiljö 5/2005.
- Gröna Fakta 1/2007, *Askgravlundar i Sverige*, Movium SLU. Publicerad i utemiljö 1/2007.
- Hansson, Marie, *De skånska trädgårdarna och deras historia*, Kristianstad 1997, s. 153-164.
- Holmberg, Hans. *Gamla kyrkogården en kulturoas i Kristianstad*. Kristianstad 1987.
- Klintborg, Åsa, Den skånska kyrkogårdsträdgården, artikel i *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland*, nr 1 1993, s. 1-19.
- Klintborg, Ahlklo, Åsa, *Mellan trädkerans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*. Stad & Land 167. Alnarp 2001.
- Kulturmiljövård nr 6 1989 (tidskrift med temanummer om kyrkogårdar)
- Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation, Borås 1991.
- Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt, *Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar*. Stad & Land 170. Alnarp 2007.
- Rosenberg, Björn. *Gamla kyrkogården i Kristianstad*. Otryckt manus, publiceras i Föreningen Gamla Christianstads årsbok 2010.

Wadsjö, Harald (red.), *Gravkonst*. Utgiven av samfundet för hembygdsvård. Lund 1930.

Wadsjö, Harald (red.), *Kyrkogårdskonst. Avbildningar av äldre svenska kyrkogårdar*. Stockholm 1919.

Vård av gravstenar, Riksantikvarieämbetet, 2002.

Wästberg, Per (m.fl.), *Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar*, Stockholm 2001.

Regionmuseets rapportserie 2010

Kulturmiljö

1. Vä 2:107, Vä sn, FU, Anders Edring, 2009
2. Villa Petterssons trädgård – en restaurering, Svalöv sn, AK, Anna Rabow, 2008
3. Marsvinsholms slott – renovering av balustrader, Balkåkra sn, AK, Kristina Nilén, 2008
4. Gravfältet i Färlöv, Färlövs sn, FU + UN, Tony Björk, 1995 – 2005
5. Glimmebodagården – taktäckning, Brösarps sn, AK, Emelie Petersson, 2009
6. Gylstorp. Medeltida odlingslämningar i Visseltofta sn, FU, Tony Björk & Brita Tronde, 2009
7. Väsby kyrka. Bland taklagare och takläggare, Väsby sn, AK, Petter Jansson, 2009
8. Odyssé längs Skånes kuster. Kust och Historia i Skåne. Bertil Helgesson, 2010
9. Övedskloster – restaurering av terrassmuren, Öved sn, AK, Kristina Nilén, 2007-2008
10. Stångby kyrka – utvändig renovering, Stångby sn, AK, Cecilia Pantzar & Kristina Nilén, 2005-2006
11. Kristianstads station – antikvarisk förundersökning, Kristianstad, AF, Emelie Petersson & Heikki Ranta, 2010
12. Allhelgonakyrkan i Lund- utvändig restaurering etapp I, Lunds socken, AK/AM, Petter Jansson, 2009
13. Hotade arter och byggnader –tips och råd vid byggnadsvård. PJ, Nils-Otto Nilsson & Åsa Jakobsson, 2009-2010
14. Människan och landskapet –Metodutveckling, etnobiologi för kulturmiljövård. PJ, Åsa Jakobsson, Anki Karlsson & Cissela Olsson, 2010
15. Vrams Gunnarstorps slott – utvändiga arbeten, Bjuvs sn, AK, Emelie Petersson, 2009
16. Ballingstorpsgården, Kviinge sn, AK, Emelie Petersson, 2010
17. Renovering av stenvälsbro vid Öveds kloster, Öved sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
18. Mörarps kyrka – invändig renovering och konservering, Mörarps sn, AK, Lotta Eriksson, 2010
19. Tullstorpsåprojektet, Trelleborgs kn, KA, Bertil Helgesson & Cissela Olsson, 2010
20. Örnanäs – arbeten 2009 – 2010, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
21. Örtofta slott vid Bråån – kulturhistorisk utredning i samband med våtmarksprojekt, Örtofta sn, Kristina Nilén, 2010
22. Övedsklosters alléer. Öveds sn, PJ, Patrik Olsson, 2010
23. Sporrakulla gård 2010 – tak- och timmerarbeten, Glimåkra sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2010
24. Gamla begravningsplatsen i Kristianstad, Kristianstad sn, DK, Lotta Eriksson, 2010

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

